

Kalėti iki gyvos galvos nuteistų kalinių padėtis

*Ištrauka iš 25-osios bendrosios ataskaitos,
paskelbta 2016 m.*

Preliminarios pastabos

67. 11-ojoje 2000 metų bendrojoje veiklos ataskaitoje CPT trumpai aptarė kalėti iki gyvos galvos ir kitomis ilgalaikėmis laisvės atėmimo bausmėmis nubaustų kalinių klausimą. Komitetui ypač didelį susirūpinimą kelia tai, kad dažnai tokiems kaliniams neužtikrinamos tinkamos materialinės sąlygos, nesuteikiamos galimybės užsiimti veikla ir palaikyti ryšius su žmonėmis ir kad jiems dažnai taikomi specialieji apribojimai, kurie, tikėtina, dar padidina neigiamą ilgalaikio kalinimo daromą poveikį. Komiteto nuomone, atėjo laikas peržiūrėti kalėti iki gyvos galvos nuteistų asmenų padėtį Europoje, atsižvelgiant į patirtį, sukauptą per pastaruosius 15 metų lankantis laisvės atėmimo vietose ir į Europoje ir pasaulyje vykstančius pokyčius, o ypač į Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendaciją Rec (2003) 23 dėl kalėjimų administracijos prižiūrimų kalinių, nuteistų iki gyvos galvos ir ilgam terminui.¹

Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės

68. CPT nuomone, laisvės atėmimas iki gyvos galvos yra neapibrėžtos trukmės bausmė, skiriama teismo iš karto, kai asmuo pripažįstamas kaltu dėl baudžiamojo nusikaltimo, užtraukiančio kalėjimo iki gyvos galvos bausmę arba iki kol teismo, kvazi-teisiminio, vykdomojo ar administracinio proceso metu bus nuspręsta, kad kalinys nebekelia pavojaus laisvai visuomenei. Minimalus privalomas kalinimo terminas prieš kaliniui pritaikant lygtinį paleidimą įvairiose šalyse skiriasi, o trumpiausias terminas yra 12 metų (pvz. Danijoje ir Suomijoje) ir 15 metų (pvz. Austrijoje, Belgijoje, Vokietijoje, Šveicarijoje), o ilgiausias – 40 metų (pvz. Turkijoje, jeigu padaromi keli tam tikro tipo nusikaltimai). Dauguma šalių, kuriose skiriama laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, yra numačiusios minimalų 20-30 metų bausmės laikotarpį. Jungtinės Karalystės jurisdikcijose minimalus kalinimo laikotarpis yra nustatomas teismo teisėjui skiriant bausmę, o įstatymuose absoliutus tokio tipo minimalus laikotarpis nėra numatytas. Keliose kitose šalyse (pvz. Bulgarijoje, Lietuvoje, Maltoje, Nyderlanduose ir, už tam tikrus nusikaltimus, Vengrijoje, Slovakijos Respublikoje ir Turkijoje) iki gyvos galvos kalėti nuteistų kalinių lygtinio paleidimo sistemos nėra, taigi, laisvės atėmimas iki gyvos galvos iš tikrųjų gali reikšti įkalinimą visam gyvenimui (taip pat žiūrėkite 73 dalį). Iš kitos pusės reikėtų pabrėžti, kad nemažai Europos Tarybos šalių narių savo teisės aktuose laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės nėra numačiusios.² Už sunkiausius nusikaltimus jos yra numačiusios apibrėžto ilgalaikio laisvės atėmimo bausmes, paprastai trunkančias nuo 20 iki 40 metų.

¹ Taip pat žiūrėkite Europos Kalėjimų taisykles (2006 m.) ir naujos redakcijos Jungtinių Tautų Standartinės minimalias elgesio su kaliniais taisykles (*Nelsono Mandelos taisykles* – 2015 m.).

² Pavyzdžiui, Andora, Bosnija ir Hercegovina, Kroatija, Juodkalnija, Portugalija, San Marinas, Serbija, Slovėnija ir Ispanija. Be to, praktikoje laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė niekada nebuvo skirta Islandijoje ir Lichtenšteine.

Laisvės atėmimo iki gyvos galvos sąvokos istorija

69. Istoriskai įkalinimas iki gyvos galvos buvo iš esmės susijęs su mirties bausme ir palaipsniui tapo alternatyvia bausme už pačius sunkiausius nusikaltimus. Tačiau iš pradžių ši pakaitinė bausmė nebuvo skirta nuteistojo padėčiai palengvinti. Priešingai, viduramžiais įsigalėjo ir daug amžių gyvavo įsitikinimas, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, sunkus fizinis darbas bei kalinimas vienutėje yra daug blogesnė alternatyva nei mirties bausmė. Iš čia kilo ir argumentas, kad reikia palikti mirties bausmę, nes būtent kalinimas iki gyvos galvos ir sunkus fizinis darbas yra taip blogai, kad sukelia asmeniui didesnes kančias ir yra žiauresnė bausmė nei mirties nuosprendis. Žvelgiant iš šiandieninės perspektyvos, nuomonė, kad iki gyvos galvos (ar bet kokiam kitam laikotarpiui) įkalinti asmenys turėtų būti papildomai baudžiami juos kalinant ypač blogomis sąlygomis yra akivaizdžiai nepriimtina. Tačiau tokia nuomonė vis dar giliai įsišaknijusi įvairių Europos šalių visuomenėse.

Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės sąvoka daugelyje Europos Tarybos valstybių narių buvo pristatyta praėjusio šimtmečio dešimtajame dešimtmetyje ratifikavus Europos Žmogaus teisių konvencijos 6-ąjį Protokolą dėl mirties bausmės panaikinimo. Paskutinė mirties bausmė Europos Tarybos šalyje narėje buvo įvykdyta 1997 metais ir nuo 2013 metų Europos šalių teisėje mirties bausmė nenumatoma (išskyrus Baltarusiją).³ Tačiau daugelyje šalių manyta, jog visuomenė pritartų mirties bausmės panaikinimui tik tuomet, jeigu ji būtų pakeista kita pakankamai griežta bausme. Todėl asmenims, kuriems buvo skirta mirties bausmė, ji buvo sušvelninta ir pakeista įkalinimu iki gyvos galvos, tačiau atrodo, kad tai, kaip laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė bus atliekama, nebuvo nuodugniai suplanuota. Be to, per 25-erius CPT veiklos metus žymiai padaugėjo laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmių. Atrodo, jog tai daugiausia lėmė du veiksniai: mirties bausmės panaikinimas ar jos vykdymo sustabdymas visoje Europoje ir valstybėse narėse vykdoma bausmių už sunkius nusikaltimus skyrimo politika. Naujausiais statistiniais duomenimis⁴, 2014 metais Europos Tarybos šalyse narėse iš viso buvo apie 27 000 laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę atliekančių kalinių. Remiantis 22 šalių, apie kurias yra atitinkamų ilgesnį laikotarpį apimančių duomenų, imtimi, nuo 2004 iki 2014 metų laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme nuteistų kalinių skaičius išaugo 66%. Be to, įvairiose Europos Tarybos valstybėse narėse (ypač Jungtinėje Karalystėje (Anglijoje ir Velse), Vokietijoje, Italijoje ir Šveicarijoje) 2014 m. 7500 kalinių saugumo ar visuomenės apsaugos tikslais buvo įkalinti neapibrėžtam laikotarpiui.

70. Praėjusio amžiaus dešimtajame dešimtmetyje buvusiose komunistinėse Vidurio ir Rytų Europos šalyse buvo numatytas konkretus bendras minimalus 20 – 35 metų laikotarpis visoms iš mirties bausmės į laisvės atėmimą iki gyvos galvos pakeistoms bausmėms ir naujai paskirtoms laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmėms, ir iki to laikotarpio pabaigos nebuvo atsižvelgiama į jokių individualius veiksnius. Taip pat daugelyje valstybių nepavyko sukurti iki gyvos galvos kalintiems nuteistiesiems skirtos kalinimo tvarkos, pritaikytos jų individualiai situacijai. Vietoj to visi šie nuteistieji buvo laikomi „pavojingais“ asmenimis, kurios būtina nuolat griežtai kontroliuoti. Dabar, praėjus 20 – 25 metams, kuomet kai kurie kaliniai jau galės prašyti lygtinio paleidimo, paaiškėjo, kad beveik nieko nebuvo padaryta, kad tokiems kaliniams būtų suteikta reali viltis grįžti į visuomenę. Iš tikrųjų, tikėtina, kad ilgalaikis nepalankus režimas kalėjime, smarkiai apribojant teisę palaikyti ryšius su šeima ir draugais laisvėje, ir visiškas paruošimo paleidimui į laisvę ir reintegracijos plano nebuvimas labai apsunkins kalinių grįžimą į visuomenę.

Kai kurios iš minėtų šalių pripažino, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme nuteistus kalinius reikia ruošti grįžimui į laisvę. Šiose šalyse, o taip pat šalyse, kuriose mirties bausmė buvo panaikinta daug anksčiau, buvo įdiegtos teisminės, kvazi-teisminės, administracinės ar

³ Rusijos Federacijoje buvo paskelbtas moratoriumas.

⁴ Europos Tarybos metinė bausmių skyrimo statistika (SPACE) 2004.8 ir 2014.7.

vykdomosios priemonės, leidžiančios individualiai apsvarstyti kiekvieno iki gyvos galvos kalėti nuteisto asmens paleidimą. Atsižvelgiant į individualų kalinių elgesį buvo sukurti režimų tipai, suteikiama galimybė mokytis ir dirbti. Be to, buvo išsaugoti kontaktai su išoriniu pasauliu, ypač, jei įmanoma, su šeimos nariais, o su bausmę atliekančiais kaliniais pradėjo dirbti visuomeninės ir labdaros organizacijos. Visa tai padeda išsaugoti jų „žmogiškumą“ bausmės atlikimo laikotarpiu ir paruošti juos paleidimui į laisvę. Elgesys su laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę atliekančiais kaliniais kalėjimų administracijoms kelia iššūkių, susijusių su pozityvios atmosferos palaikymu, ypač per pirmąjį bausmės atlikimo dešimtmetį, o taip pat kai kuriems iš tų kalinių senstant. Iš šių šalių patirties galima pasisemti žinių apie metodus, padedančius užtikrinti neapibrėžtos trukmės bausmę atliekančių kalinių teises, nors šis neapibrėžtumas pats savaime, nepriklausomai nuo galimos bausmės trukmės, kaliniui daro didelį psichologinį spaudimą.

CPT vizitų išvados

71. CPT apsilankė daugelyje Europos įkalinimo įstaigų, kuriose kalinami bausmę iki gyvos galvos atliekantys kaliniai. Tokių kalinių laikymo sąlygos įvairiose įstaigose žymiai skyrėsi. Daugelyje šalių laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme nuteisti kaliniai paprastai buvo laikomi kartu su kitais nuteistaisiu tokiu pačiu režimu (darbas, švietimas ir laisvalaikio veikla) ir tokiomis pačiomis teisėmis į ryšius su išorės pasauliu kaip kiti nuteistieji.

Tačiau kai kuriose šalyse, įskaitant Armėniją, Azerbaidžaną, Bulgariją, Gruziją, Moldovą, Rumuniją, Rusijos Federaciją, Turkiją (tik kaliniai, nuteisti ypač griežto režimo laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme) ir Ukrainą⁵, laisvės atėmimo bausme iki gyvos galvos nuteisti kaliniai iš principo buvo laikomi atskirai nuo kitų nuteistųjų. Keliose šalyse CPT pastebėjo, kad iki gyvos galvos nuteisti kaliniai buvo laikomi labai skurdžiu režimu ir taikant itin griežtas saugumo priemones. Pavyzdžiui, laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę atliekantys kaliniai buvo laikomi uždaryti kameroje (vienai ar poromis) 23 valandas per parą, jiems nebuvo leidžiama bendrauti net su iki gyvos galvos kaliniais kaliniais iš kitų kamerų (įskaitant pasivaikščiojimą lauke), jiems nebuvo leidžiama dirbti išėjus iš kameros arba iš viso nebuvo siūloma jokia tikslinga veikla. Be to, keliose šalyse iki gyvos galvos nuteisti kaliniai buvo nuolat rakinami antrankiais ir (arba) atliekama pilna asmens krata kaskart jiems išeinant iš kameros. Kai kuriose įstaigose tokie kaliniai buvo papildomai lydimi dviejų pareigūnų ir šuns kiekvieną kartą juos išvedant iš kameros.

Be to, buvo aplankyta nemažai įkalinimo įstaigų, kur kaliniai buvo laikomi pagal anachroniškas taisykles, kurių vienintelė paskirtis – papildomai bausti ir žeminti atitinkamus kalinius (pvz. draudimas atsigulti ant lovos dienos metu, prievolė atmintinai pasakyti atitinkamą Baudžiamojo kodekso straipsnį, pagal kurį jie buvo nuteisti kaskart pareigūnui atidarius kameros duris, prievolė dėvėti išskirtinės spalvos kalėjimo uniformą ir t.t.). CPT nuomone, tokie metodai akivaizdžiai yra nužmoginantys, žeminantys ir nepriimtini.

Taip pat pažymėtina, kad kai kuriose šalyse laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme nuteistiems kaliniams suteikiamos galimybės bendrauti su išoriniu pasauliu (ypač pasimatymai) buvo labai apribotos ir žymiai mažesnės nei kitų nuteistųjų.

72. Kai kuriose minėtose šalyse pastaraisiais metais kalėjimų administracijos ėmėsi priemonių, kad būtų sušvelnintos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę atliekančių kalinių laikymo sąlygos, ypač suteikiant jiems galimybę dirbti ir užsiimti kita tiksline veikla (įskaitant daugiau galimybių bendrauti su kitais iki gyvos galvos nuteistais kaliniais) ir laikantis individualiesnio

---

⁵ Kai kuriose šalyse (pvz. Čekijoje, Lietuvoje ir Slovakijoje) kalėti iki gyvos galvos nuteisti kaliniai privalo tam tikrą laikotarpį (nuo 10 iki 15 metų) bausmę atlikti atskirame būryje, ir tik po to gali būti perkelti į paprastą įkalinimo įstaigos būrį, kur gali bendrauti su kitais nuteistaisiais.

požiūrio į saugumo priemonių taikymą. Tačiau dar daug ką reikia padaryti, kad situacija taptų patenkinama. Deja, bausmių vykdymo politika vis dar pernelyg dažnai remiasi prielaida, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme nuteisti kaliniai savaime yra ypač pavojingi ir kad tokiems kaliniams taikomas režimas taip pat turėtų būti vienaip ar kitaip baudžiantis.

CPT nori dar kartą pabrėžti, kad niekaip negalima pateisinti nuolatinio kalinių rakinimo antrankiais ar pilnos asmens kratos, ypač kai tai daroma ir taip saugioje aplinkoje. Komitetas taip pat ne kartą yra minėjęs, kad kalinimo zonoje naudotis šunimis yra nepriimtina. Šiuo atžvilgiu Komitetas norėtų pabrėžti, kad įvairių Europos valstybių patirtis parodė, jog *laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme nuteisti kaliniai nebūtinai kelia didesnę pavojų nei kiti kaliniai* (taip pat žiūrėkite 76 dalį). Be to, faktiškai kalėti iki gyvos galvos nuteistiems kaliniams, kaip ir visiems kaliniams, *kalėjimas pats savaime yra bausmė, o ne vieta, kur jie būtų papildomai baudžiami*.

„Iki gyvos galvos ir reiškia – iki gyvos”

73. Kaip minėta, keliose Europos Tarybos šalyse narėse asmenį galima nuteisti laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme be galimybės tikėtis lygtinio paleidimo į laisvę. Tokia bausmė vadinama „faktine arba pilna laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme”. Keliose savo vizitų ataskaitose CPT kritikavo patį tokių bausmių principą ir išreiškė rimtą abejonę dėl to, kad laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistas asmuo kartą ir visiems laikams priskiriamas prie pavojingų kalinių ir iš jo atimama bet kokia viltis sulaukti bausmės sušvelninimo (išskyrus pasigailėjimą ar malonę). Komitetas laikosi nuomonės, kad žmogaus įkalinimas iki gyvos galvos nesuteikiant realios vilties kada nors išeiti į laisvę yra nežmoniškas dalykas. Taip pat reikėtų pabrėžti, jog net asmenys, Tarptautinio Baudžiamojo Teismo (ar specializuotų tarptautinių teismų) nuteisti už pačius sunkiausius nusikaltimus, tokius, kaip genocidas, karo nusikaltimai ir nusikaltimai žmoniškumui, iš principo gali tam tikrame etape tikėtis būti paleisti į laisvę lygtinai (anksčiau laiko).

Iš tikrųjų, CPT mano, kad laisvės atėmimo bausmė nenumatant galimybės išeiti į laisvę trukdo pasiekti vieną iš įkalinimą pateisinančių tikslų, o būtent rehabilitacijos galimybę. Ir nors nubaudimas ir visuomenės apsauga yra svarbūs laisvės atėmimo bausmės elementai, jei nuo pat pradžios atmetama bet kokia rehabilitacijos ir grįžimo į visuomenę galimybė, kalinys galiausiai nužmoginamas. Tai nereiškia, kad visi kalėti iki gyvos galvos nubausti kaliniai turėtų būti anksčiau ar vėliau paleisti į laisvę; visuomenę apsaugoti būtina. Tačiau atėjus laikui visas tokio pobūdžio bausmes reikėtų prasmingai peržiūrėti atsižvelgiant į individualius bausmės atlikimo plano tikslus, kurie buvo apibrėžti pradedant atlikti bausmę ir vėliau reguliariai peržiūrimi. Tai kaliniui suteiktų ne tik viltį, bet ir siektiną tikslą, skatinantį elgtis pozityviai, o taip pat padėtų kalėjimų administracijoms tinkamai elgtis su asmenimis, kurie šiaip jau yra beviltiškoje situacijoje ir neturi ką prarasti.

Europos Žmogaus Teisių Teismas pastaraisiais metais išnagrinėjo nemažai bylų, kuriose nacionaliniai teismai kaliniams buvo skyrę laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę nenumatant jokios lygtinio paleidimo ar paleidimo į laisvę anksčiau laiko galimybės, kai, išskyrus pasigailėjimą ar labai išskirtines aplinkybes, pilna kalėjimo iki gyvos galvos bausmė būtent tai ir reiškė. Ligi šiol reikšmingiausias Teismo sprendimas, Didžiosios kolegijos priimtas byloje *Vinter ir kt. prieš Jungtinę Karalystę*,⁶ konstatuoja, kad valstybės sprendimas atimti asmens laisvę nesuteikiant bent jau galimybės vieną dieną ją atgauti yra nesuderinamas su žmogaus orumu ir todėl prieštarauja Europos žmogaus teisių konvencijos 3-ajam straipsniui.

⁶ Žr. *Vinter ir kt. prieš Jungtinę Karalystę* [DK], nr. 66069/09, 130/10 ir 3896/10, 2013 m. liepos 9 d.

Remiantis egzistuojančia Teismo praktika galima daryti tris išvadas. Nuo šiol valstybių narių *teisės aktuose* turi būti numatytas laikas, kai, atliekant bausmę, bus sudaryta *galimybė* tą bausmę peržiūrėti. Be to, valstybės narės turi numatyti bausmės peržiūrėjimo *procedūrą*. Galiausiai, kalinimas turi būti organizuojamas taip, kad nuteistieji kalėti iki gyvos galvos galėtų *daryti pažangą siekdami reabilitacijos*.

Pagrindiniai elgesio su kalėti iki gyvos galvos nuteistais kaliniais tikslai ir principai

74. CPT nuomone, elgesį su laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme nuteistais kaliniais apibrėžiantys tikslai ir principai, suformuluoti Ministrų Komiteto Rekomendacijoje Rec (2003) 23 dėl kalinimo įstaigų administracijos pasirengimo organizuoti kalinimą iki gyvos galvos arba ilgalaikį kalinimą, išlieka aktualiausiu ir išsamiausiu informaciniu dokumentu, skirtu šiai kalinių grupei. Apibendrinant, šie principai yra tokie:

- *individualumo principas*: kiekviena kalėjimo iki gyvos galvos bausmė turi remtis individualiu bausmės atlikimo planu, parengtu atsižvelgiant į kalinio poreikius ir rizikos veiksnius;
- *normalumo principas*: iki gyvos galvos kalėti nuteistiems kaliniams, kaip ir visiems kaliniams, turėtų būti taikomi tik tie apribojimai, kurie yra būtini siekiant užtikrinti jų saugų ir sklandų kalinimą;
- *atsakingumo principas*: iki gyvos galvos nuteistiems kaliniams turėtų būti suteikta galimybė imtis asmeninės atsakomybės kasdieniame kalėjimo gyvenime, įskaitant bausmės atlikimo plano sudarymą;
- *saugumo ir saugos principai*: reikėtų aiškiai atskirti iki gyvos galvos kalėti nuteistų kalinių galimai keliamą pavojų visuomenei ir jų galimai keliamą pavojų kalėjimo darbuotojams ar lankytojams;
- *neatskyrimo principas*: kalėti iki gyvos galvos nubausti kaliniai neturėtų būti laikomi atskirai vien pagal bausmės pobūdį; jiems turėtų būti leidžiama bendrauti su kitais kaliniais atsižvelgiant į visus aktualius veiksnius apimantį rizikos vertinimą;
- *pažangos principas*: iki gyvos galvos kalėti nuteistus kalinius reikėtų skatinti ir sudaryti jiems galimybę atliekant bausmę siekti geresnių kalinimo sąlygų ir švelnesnio režimo, atsižvelgiant į jų individualų elgesį, dalyvavimą įvairiose programose ir bendradarbiavimą su darbuotojais bei kitais kaliniais.

Šių principų praktinis įgyvendinimas

75. Visų su kalėjimais susijusių asmenų labai jie turi būti saugūs, apsaugoti ir prižiūrimi. Kadangi nelaisvė, ypač neapibrėžtos trukmės, žaloja beveik kiekvieną žmogų, būtina imtis veiksmų, kad ta žala būtų sumažinta iki minimumo. Kalbant apie nuteistuosius kalėti visą gyvenimą, vienas iš svarbių būdų siekiant šio tikslo yra konkreti data, kada pirmą kartą bus svarstomas galimas paleidimas į laisvę, o taip pat individuali programa, kurioje būtų numatytos realios iki šios datos vykdytinos intervencijos kiekvienam kaliniui. Žinoma, tokią programą reikės nuolat peržiūrėti, tačiau visada reikėtų stengtis į šios programos kūrimą įtraukti patį kalinį ir jį informuoti apie įgyvendinimo etapus bei teikti grįžtamąją informaciją apie padarytą pažangą. Taigi, tokia programa turėtų užtikrinti, kad visi kalėti iki gyvos galvos nuteisti kaliniai turėtų galimybę aptarti visus savo padėties aspektus dar iki pirmojo svarstymo apie galimą paleidimą. Čia reikėtų atsižvelgti ir į ne tokio griežto saugumo režimu praleistą laiką, ypač termino pabaigoje skirtas atostogas laisvėje, siekiant užtikrinti, kad rizikos ir poreikių valdymo planas bus veiksmingas ir už apsaugotos aplinkos ribų. Sėkmingai reintegracijai labai svarbi ir tęstinė globa bendruomenėje, o jos planą reikėtų parengti iš anksto.

Individualumas

76. Įgyvendinant šiuos bendruosius principus būtina parengti individualų bausmės atlikimo planą. CPT remiasi savo ir daugelio kalėjimų administracijų sukauptomis žiniomis, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme nuteisti kaliniai nebūtinai yra pavojingesni už kitus kalinius (t.p. žr. 72 dalį); daugelis jų yra suinteresuoti toliau gyventi stabilioje ir nekonfliktiškoje aplinkoje. Be to, bausmės pradžioje buvę pavojingi kaliniai vėliau gali tapti daug mažiau pavojingais ne tik dėl praėjusio ilgo bausmės termino, bet ir tikslių intervencijų bei humaniško elgesio dėka. Paskyrus kalėjimo iki gyvos galvos bausmę reikėtų ir toliau laikytis individualaus požiūrio, kai bausmės atlikimo planas sudaromas remiantis individualiu situacijos vertinimu. Tam reikia atlikti ilgą išankstinį vertinimą, geriausia tai daryti specialiai tam skirtoje vietoje, kur yra tinkami darbuotojai – patyrę ir specialiai to išmokyti kalėjimo pareigūnai, psichologai, mokytojai ir socialiniai darbuotojai. Taip pat, jeigu yra galimų psichinės sveikatos sutrikimo požymių, reikėtų, kad šiame procese dalyvautų ir psichiatras. Šios komandos tikslas – bendradarbiaujant su kaliniu kaip galima nuodugniau įsigilinti į nuteistojo situaciją tiek laisvės atėmimo vietoje, tiek bendruomenėje, išsiaiškinti nuteistojo poreikius tam tikroms intervencijoms, kad kalinimo laikotarpiu būtų galima pasiekti kaip galima didesnės naudos tiek tenkinant nustatytus poreikius, tiek rengiantis paleidimui į laisvę. Reikėtų naudotis akredituotais rizikos ir poreikių vertinimo įrankiais bei remtis profesionaliu vertinimu.⁷ Tokiu būdu atlikta analizė ir planas, su kuriuo nuteistasis supažindinamas kaip galima išsamiau, tampa pagrindiniu darbinio dokumentu visiems asmenims, dirbantiems su šiuo kaliniu. Šį dokumentą reikėtų nuolat peržiūrėti, o kaliniui suteikti grįžtamąją informaciją.

Bausmės atlikimo plano įgyvendinimas

77. *Pagrindiniai bausmės atlikimo plano įgyvendinimo principai yra labai panašūs visiems kaliniams.* Kaliniams neturėtų būti taikomi jokie apribojimai, nebūtinai tinkamai tvarkai, saugumui ir drausmei kalėjime užtikrinti. Kiekvienam asmeniui taikomos saugumo priemonės turėtų būti proporcingos to asmens keliamam pavojui. Nusikaltimo pobūdis vertinant tokį pavojų yra tik vienas iš veiksnių. Iš principo, *iki gyvos galvos nuteistiems kaliniams kalinimo režimą turėtų skirti kalėjimo administracija, visais atvejais remdamasi individualiu kalinio padėties vertinimu, užuot automatiškai jį priskyrus pagal bausmės pobūdį* (t.y. bausmę skiriantis teisėjas neturėtų nustatyti kalinimo režimo).

78. Taip pat, išskyrus vertinimo etapą, *nuteistieji kalėti iki gyvos galvos neturėtų būti visada laikomi atskirai nuo kitų nuteistųjų*, tačiau nieko blogo, jei ilgalaikio kalinimo bausmę atliekantys kaliniai yra laikomi atskirai nuo trumpalaikio laisvės atėmimo bausme nuteistų kalinių. Bausmės trukmė nebūtinai yra kaip nors susijusi su iki gyvos galvos nuteistų kalinių kalėjimo viduje keliamą rizika, o pagal normalumo principą iki gyvos galvos nuteistiems kaliniams bent jau reikėtų leisti bendrauti su kitais ilgalaikę bausmę atliekančiais kaliniais, žinančiais konkrečią paleidimo datą. Tokia kaita, nors ir ribota, praskaidrintų kalėjime labai ilgai kalinčių kalinių kasdienybę.

Kai visi laisvės atėmimo bausme iki gyvos galvos nuteisti kaliniai laikomi viename specializuotame kalėjime, neišvengiamai daugelis iš jų atsiduria labai toli nuo savo šeimos ir negali palaikyti kontaktų. Kalinimas iki gyvos galvos jau ir taip labai pakenkia tiems santykiams, o išsiunčiant kalinį toli nuo namų sumažinama svarbi pakartotinės integracijos į visuomenę galimybė. Be to, kalėti iki gyvos galvos nutiestiems asmenims nereikėtų papildomai apriboti galimybės palaikyti prasmingus kontaktus su savo šeimos nariais ar kitais artimais asmenimis. Ypač pirmaisiais įkalinimo metais dėl galimybės palaikyti ryšius apribojimo tokie santykiai gali pasunkėti ar net visiškai nutrūkti. Taip pat svarbu, kad kalėti iki gyvos galvos nuteisti kaliniai realiai ir kaip galima reguliariau galėtų būti lankomi, skambinti telefonu, susirašinėti laiškais, gauti laikraščius, klausytis radijo ir žiūrėti televizorių, kad neprarastų ryšio su išoriniu pasauliu.

⁷ Žr. Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendaciją CM/Rec (2014) 3 valstybėms narėms dėl pavojingų nusikaltėlių.

79. Kalėti iki gyvos galvos nuteistiems asmenims turėtų būti sudaryta *galimybė užsiimti kuo įvairesnėmis veiklomis*, paprastai kartu su kitais kaliniais. Darbas, švietimas, sportas, kultūrinė veikla ir pomėgiai ne tik padeda praleisti laiką, bet ir yra būtini norint palaikyti socialinę ir psichinę gerovę ir ugdant įgūdžius, kurie bus naudingi atliekant laisvės atėmimo bausmę ir po to. Kalinių dalyvavimas tokioje veikloje ir nusikalstamą elgesį koreguojančios intervencijos yra svarbus veiksnys vykdant tęstinį kiekvieno asmens pažangos vertinimą. Tai padeda įvairių grandžių personalo darbuotojams geriau suprasti kalinius ir priimti informuotus sprendimus apie tai, kada būtų tinkama pakeisti kalinimo režimą ir pritaikyti švelnesnes saugumo priemones. Tokia galimybė yra ypač svarbi tiek kalėjimo vadovybei, tiek pačiam kaliniui. Ji kalinį motyvuoja ir suteikia atpildą, sukuria orientyrus jo šiaip jau neapibrėžtame pasaulyje ir užtikrina gilesnį ryšį tarp vertinančio personalo ir kalinio, o tai prisideda prie *dinamiško saugumo*.

Iš tikrųjų, veiksmingas dinamiško saugumo principo įgyvendinimas turėtų būti svarbus vertinant, ar saugu atitinkamą kalinį grąžinti į visuomenę, pradžioje leidžiant trumpai išvykti su palyda, vėliau pereinant prie visos paros atostogų be palydos ir galiausiai lygtinai paleidžiant kalinį į laisvę. Patyrę darbuotojai turėtų gerai pažinti tą asmenį ir šiomis žiniomis pasidalinti su sprendimus priimančiomis institucijomis ir tais, kurie perims atsakomybę už asmens priežiūrą ir palaikymą laisvėje. Yra daug sistemų, kuriose nepakankamai pasinaudojama personalo, ypač pagrindinio lygio apsaugos darbuotojų, žiniomis, o jie paprastai ir praleidžia daugiausia laiko su kaliniais. Jiems dažnai nepatariama (arba draudžiama) artimiau susipažinti su kaliniais, tokiu būdu praleidžiant puikią progą puoselėti pozityvius santykius tarp darbuotojų ir kalinių. Tokie santykiai, palaikomi priimtiniuose rėmuose, ne tik sustiprina saugumą, bet ir gali padėti motyvuoti kalinius laikytis paskirto režimo ir suteikti darbuotojams daug geresnę darbo kalėjime patirtį nei vien tik atrakinant ir užrakinant duris. Žinoma, tam reikia tinkamai parinkti darbuotojus, juos mokyti, užtikrinti kitų sistemoje dirbančių specialistų priežiūrą ir pagalbą. Tačiau keliose šalyse narėse sukaupta teigiama patirtis ir CPT pastebėta nauda yra akivaizdi.

80. Be abejonės, kai kurie kalėti iki gyvos galvos nuteisti kaliniai yra labai pavojingi. Tačiau jų atžvilgiu reikėtų laikytis tokio paties požiūrio kaip ir į kitus kalinius ir, be kita ko: atlikti išsamų ir individualų atitinkamų kalinių padėties įvertinimą; numatyti rizikos valdymo tvarką ir parengti planus, kaip patenkinti asmens poreikius ir sumažinti tikimybę, kad ilgalaikėje perspektyvoje jis vėl nusikals, tuo pat metu užtikrinant būtiną kitų asmenų apsaugos lygį; nuolat peržiūrėti taikomas saugumo priemones. Visų pavojingų kalinių atveju pirmiausia reikėtų siekti sumažinti jų keliamo pavojaus lygį vykdant tinkamas intervencijas ir grąžinant kalinį į normalų gyvenimą.

Išvados

81. CPT ragina valstybes narės iš naujo apsvarstyti elgesį su kalėti iki gyvos galvos nuteistais kaliniais siekiant užtikrinti, jog toks elgesys atitinka individualų jų keliamą pavojų tiek laisvės atėmimo vietoje, tiek visuomenei, ir kad jis nėra automatiškai priskirtas pagal jiems skirtą bausmę. Ypač reikėtų, kad atitinkamos valstybės narės imtųsi priemonių ir panaikintų įstatymuose numatytą prievolę laikyti iki gyvos galvos kalėti nuteistus kalinius atskirai nuo kitų (ilgą laiką kalėti nuteistų) kalinių, o taip pat kalėjimo viduje reguliariai nebenaudotų tokių saugumo priemonių, kaip, pavyzdžiui, antrankiai.

82. Be to, reikėtų dėti visas pastangas, kad kalėti iki gyvos galvos nuteistiems kaliniams būtų taikomas individualizuotas režimas, teikiama pagalba mažinant kalinio keliamą pavojų, iki minimumo sumažinant neišvengiamą neterminuotų bausmių daromą žalą, leisti palaikyti ryšius su išoriniu pasauliu, suteikti lygtinio paleidimo galimybę ir užtikrinti, kad tas paleidimas būtų saugus, bent jau daugumoje atvejų. Tam reikėtų numatyti bausmės peržiūrėjimo procedūras. Žinoma, vien tik formalios galimybės prašyti paleidimo į laisvę praėjus tam tikram laikui nepakanka, valstybės narės būtent per tai, kaip elgiasi su iki gyvos galvos kalėti nuteistais kaliniais, privalo užtikrinti, kad tokia galimybė būtų reali ir veiksminga.